

Список використаних джерел:

1. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
2. Розробка індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання / уряд. С. І. Лоза. Тернопіль, 2020. 66 с.
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.
4. Організаційні засади асистента вчителя в інклюзивному класі : методичний посібник / автори-укладачі: О. В. Коган, О. А. Манукян, І. О. Юдіна, С. М. Гаврилюк. Харків, 2019. 109 с.

ІНКЛЮЗИВНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Галина Груць,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
E-mail: hrutsg@ukr.net

Останнім часом в Україні досить активно впроваджується концепція інклюзивної освіти, яка ґрунтується на принципах гуманізації, толерантності, забезпечення загального доступу до освіти. Поширення ідеї інклюзивності у суспільній свідомості й практиці має важливе значення і для соціуму, і для кожної окремої особистості.

Інклюзивна освіта – це визнання цінності відмінностей усіх дітей і їх здатності до навчання, це гнучка система, де враховуються потреби кожної дитини не лише з проблемами розвитку, а й тих осіб, які належать до тієї чи іншої етнічної, культурної, соціальної, вікової групи. Переосмислення західними країнами історичного досвіду навчання і виховання людей з обмеженими можливостями здоров'я, зміна ставлення держави і суспільства до них, поява за кордоном правових і законодавчих актів, нормативних документів, які закликають до гуманного ставлення і поваги до кожної особистості, до створення безбар'єрного освітнього середовища, сприяли виникненню інклюзії в Україні. Одним із пріоритетних завдань у реалізації інклюзивного підходу в системі української освіти є формування інклюзивної культури в усіх учасників освітнього процесу. Це пов'язано з давно сформованим типом суспільної свідомості, для якого поняття «інвалід» в усі часи означало «непридатний до діяльності». Для держави, яка була змушена витратити певні кошти на людей з обмеженими можливостями, вони ставали утриманцями. Своєрідні труднощі в спілкуванні і взаємодії з ними виникали і в оточення, через що до таких осіб формувалося упереджене ставлення. Тому проблема, пов'язана зі зміною суспільних взаємостосунків із людьми з обмеженими можливостями життєдіяльності й з особливими освітніми потребами, є досить важливою. Вона передовсім передбачає формування інклюзивної культури у суспільстві.

У педагогічному словнику С. Гончаренка дається таке визначення культури: «Культура (від лат. cultura – обробіток – виховання, освіта, розвиток, шанування) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності [2, с. 182].

Що ж означає поняття «інклюзивна культура»? Учені по-різному трактують цей термін. По-перше, це особлива філософія, згідно з якою цінності, знання про інклюзивну освіту й відповідальність прийняті і розділені між всіма учасниками цього процесу. По-друге,

частина загальної культури освітньої інституції, яка спрямована на забезпечення підтримки спільних цінностей інклюзії, високий рівень якої сприяє підвищенню ефективності процесу інклюзії в цілому. По-третє, це унікальний мікроклімат довіри, який сприяє розвитку взаємозалежних стосунків сім'ї і школи, які дозволяють уникнути конфліктних ситуацій і попереджають нанесення потенційної шкоди кожному учаснику процесу. По-четверте, особлива інклюзивна атмосфера, в якій впроваджуються модифікації, адаптовані до потреб певної школи й органічно вплетені в її загальну структуру, а педагогам при цьому надається різноманітна підтримка як з боку адміністрації, так і з боку інших педагогів, що дозволяє знизити ризики виникнення багатьох протиріч. По-п'яте, фундаментальна основа для створення культури інклюзивного суспільства, в якому розмаїтість потреб вітається, підтримується, акумулюється суспільством, забезпечуючи можливість досягнення високих результатів відповідно до цілей інклюзивної освіти [7]. Перераховані дефініції дозволяють розглядати інклюзивну культуру як у широкому, так й у вузькому сенсах.

Спираючись на ці дефініції, можемо означити інклюзивну культуру як такий рівень розвитку суспільства, який виражається в толерантному, гуманному, терпимому, безпечному ставленні людей одне до одного. При цьому підтримуються ідеї співпраці, стимулюється розвиток усіх учасників освітнього процесу, а цінність кожного є основою загальних досягнень. Таким чином усіма членами спільноти формуються інклюзивні цінності. Варто зазначити, що інклюзивні цінності – найважливіші компоненти інклюзивної культури водночас із поведінковими нормами, етичними правилами та ідеалами. Отож, можемо окреслити аксіологічний контекст проблеми: ціннісні орієнтації та ставлення педагога і студентів (учнів) уможливають встановлення інклюзивної атмосфери в навчальній аудиторії (класі) – такої атмосфери, яка б сприяла розумінню, прийняттю Іншого й налагодженню бажання взаємопізнання та вибудовування стосунків кооперації.

На наш погляд, інклюзивна культура – найважливіша складова інклюзивної освіти. Її несформованість негативно позначається на освітньому процесі в цілому й не дає високих результатів. Звісно, можна створити ідеальні умови навчання здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами, але вибракувати людський фактор неможливо. ЗМІ повинні нині об'єднати свої зусилля для виховання у населення шанобливого ставлення до всіх людей, які опинилися через фізичний чи психічний дефект у скрутному становищі.

Професор Стокгольмського університету Ульф Йонсон (U. Janson, 1997) вважає, що навчання може називатися інклюзивним лише тоді, коли дитина входить у культуру освітнього закладу. Він виділяє три види культури, включення в які важливі для дитини: 1) культура навчання, тобто оволодіння правилами поведінки на уроках, оволодіння методами, оволодіння знаннями і т. ін.; 2) культура догляду, яка має на увазі володіння нормами поведінки в освітньому закладі, нормами спілкування з дорослими, прийняття ролей, характерних для дитини в дитячому садку чи школі; 3) культура однолітків, тобто володіння мовою тієї групи дітей, яка переважає в дитячому колективі, наявність необхідної для спілкування з однолітками свободи й автономності і т. ін.

Отже, «створення інклюзивної культури передбачає формування такої ціннісної системи, яка забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів (студентів) до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що приймається і поділяється усіма. Розвиток школи стає постійним і безперервним процесом» [4, с. 14]. В аспекті формування інклюзивної культури в системі вищої освіти також варто виділити інклюзивні цінності, які визначають нову парадигму освітніх стосунків та орієнтують на гуманістичний характер освіти:

1. Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
2. Кожна людина здатна відчувати й думати.
3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
4. Усі люди потребують один одного.

5. Справжня освіта може здійснюватися лише в контексті реальних взаємин.
6. Усі люди мають потребу в підтримці й дружбі однолітків.
7. Для всіх учнів досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж у тому, чого не можуть.
8. Різноманітність підсилює всі сторони життя людини.

Формування інклюзивної культури в освітній організації розглядається дослідниками і практиками як завдання, розв'язання якого лежить в основі інклюзії та інтегрує в себе прийняття цінностей поваги, різноманітності, терпимості до відмінностей, співпраці, заохочення досягнень кожного і створення на їх основі гуманної спільноти [3, с. 15–16]. Негативні установки здорових учнів, відмова від контактів з «особливими» однокласниками здебільшого пояснюються дефіцитом знань про особливості людей, які мають ті чи інші недоліки в розвитку, і відсутністю досвіду спілкування з ними. Отже, педагогічна робота одночасно повинна бути спрямована на велику поінформованість щодо буття людей з тими чи іншими формами патології і на моральний розвиток школярів відповідно до принципів гуманізму й рівноправності.

М. А. Колокольцева [3] виділяє компоненти розвитку моральних почуттів молодших школярів: мотиваційно-потребнісний, ціннісно-смысловий, поведінково-вольовий, які можна розглядати як єдині для оцінки морального розвитку школярів різного віку – молодшого, підліткового і старшого шкільного. Мотиваційно-потребнісний компонент виражається як моральна спрямованість стосунків – готовність прийти на допомогу, прояв турботи і прагнення до спілкування з однолітками із особливими освітніми потребами. Ціннісно-смысловий компонент проявляється в здатності до співпереживання, прояву почуття емоційного реагування на труднощі і проблеми однокласників, культурі вираження власних почуттів й емоцій. Поведінково-вольовий компонент свідчить про ступінь сформованості моральної поведінки, що містить уміння, навички й звички, які проявляються в процесі спілкування з однолітками, соціально-моральну активність і стійкість моральної поведінки у взаєминах із однолітками з особливими освітніми потребами. Для формування перерахованих компонентів важливо використовувати широкий спектр педагогічних і психологічних ресурсів. У цьому контексті доречно навести трактування інклюзії як системи заходів, процедур, програм, правил і дій, які створюють середовище, в якому різноманітність людських потреб і цінностей не заважає, а сприяє успіху.

Інклюзивну культуру суспільства можна розглядати не тільки як фактор успішної реалізації інклюзивної освіти, а й як фактор розвитку полікультурної освіти в Україні. У педагогічній науці поняття «полікультурна освіта» визначається як освіта, побудована на ідеях підготовки підростаючого покоління до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного середовища. Метою такого утворення є формування вміння спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей, рас, віросповідань, виховання розуміння своєрідності інших культур, викорінення негативного ставлення до них. Сучасна людина має бути толерантною, терпимою, з розвиненим почуттям поваги до людей інших культур, уміти жити з ними в мирі та злагоді, бути готовою до активної взаємодії [2]. Щоб сформувані такі вміння, потрібно володіти відповідною культурою. Розвиток шанобливого, дбайливого ставлення до чужої культури, її представників, цінностей, традицій, мови при збереженні рідної культури як фундаменту – основне завдання розвитку полікультурної освіти в Україні, оскільки наша країна багатонаціональна.

Спираючись на цінності демократії, рівності та справедливості, інклюзивне суспільство – це прагнення надати впевненості у своїх силах абсолютно кожній дитині: й обдарованій, і з соціально неблагополучної родини, і дитині з інвалідністю. Саме тому інклюзивне суспільство є успішним, адже в ньому особистість розвивається як демократична, толерантна, творча, здатна до сприйняття ціннісних систем інших народів і культур, відкрита до спілкування та співпраці.

Повага до особистості, гуманне ставлення до неї, чуйність важливі для будь-якої людини. Тому інклюзивну культуру, оволодіння нею людьми, передусім педагогами, батьками, учнями, можна розглядати в ролі найважливішої підстави для розвитку полікультурної й інклюзивної освіти.

Якщо сучасне суспільство навчиться «приймати кожного свого члена таким, яким він є «долати» в собі почуття роздратування від несхожості інших» [3], то проблеми виховання терпимості до людей з обмеженими можливостями здоров'я, до чужих культур, пробудження інтересу і поваги до них можна буде вважати розв'язаними. Очевидно, що тільки засобами масової, стандартизованої системи освіти можна найефективніше популяризувати і поширювати цінності єднання, багатоманітності й гуманізму.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко. С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Груць Г. Розвиток духовної культури студентів: історико-педагогічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2013. № 1. С. 20–25.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.
5. Педагогічна конституція Європи. URL: <http://www.arpue.org/index.php/en/journal-european-pedagogical-studio/pedagogicalconstitution-of-europe>.
6. Старовойт Н. В. Інклюзивная культура образовательной организации: подходы к пониманию и формированию. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 8. С. 31–35. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56117.htm>.
7. Сигал Н.Г. Инклюзия как вектор гуманизации образования и общества: зарубежный опыт. *Вопросы педагогики и психологии: теория и практика* : сборник материалов Международной научной конференции, 26–28 июня 2014 г., г. Москва / под ред. проф. В. И. Писаренко. Киров: МЦНИП, 2014. С. 73–79. URL: <http://books.google.ru>.
8. Шульженко Д. І. Особливості інклюзивної форми освіти учнів із затримкою психічного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* 2013. Вип. 23. С. 415–420.

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ РОЗУМОВОЇ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА»**

*Давидюк Марина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
E-mail: marina_davydyuk@ukr.net*

Сучасний етап розвитку системи освіти характеризується невідповідністю якості підготовки школярів та студентів запитам суспільства і викликам часу. Причиною цього у більшості випадків стають не лише недосконалі стандарти загальноосвітньої та професійної підготовки, а й відсутність навиків продуктивної роботи з навчальним матеріалом у школярів та студентства. Тому надзвичайно актуальним нині постає питання розвитку культури